

**HISORI ZOTLI QO‘YLAR TUXUMDONINING MORFOMETRIK
KO‘RSATKICHLARI DINAMIKASI****Tangirov Kayum Jurayevich**

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti
Zooinjeneriya, veterinariya va ipakchilik kafedrasida dotsenti, veterinariya fanlari
nomzodi

tangirovkayum@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-2495-4006>

ANNOTATSIYA.

Histori zotli qo‘ylar tuxumdonlarining chiziqli o‘lchami va og‘irligi ular postnatal rivojlanishining turli fiziologik bosqichlarida o‘zgarish dinamikasi o‘rganilgan. Tuxumdonning morfometrik ko‘rsatkichlari hayvonlar postnatal rivojlanishi davomida o‘zgarib borishi hamda qo‘ylarning zotiga ko‘ra farq qiluvchi xususiyatlari aniqlangan.

АННОТАЦИЯ

Изучена динамика изменения линейных размеров и массы яичников овец Хисори на разных физиологических этапах их постнатального развития. Морфометрические параметры яичника изменяются в ходе постнатального развития животных, а характеристики овец различаются в зависимости от породы.

ABSTRACT

The dynamics of changes in the linear size and weight of the ovaries of Histori sheep at different physiological stages of their postnatal development were studied. The morphometric parameters of the ovary change during the postnatal development of animals, and the characteristics of sheep differ according to the breed.

Kalit so‘zlar: histori qo‘ylar, tuxumdonlar, chiziqli o‘lcham, absolyut ko‘rsatkich, tuxumdon o‘sish koeffitsiyenti, morfometrik o‘zgarishlar.

Kirish. Respublikamiz aholisini chorvachilik mahsulotlari bilan ta‘minlashda qo‘ychilik tarmog‘ining o‘rni beqiyosdir. Hayvonlardan sifatli va yuqori mahsulot olish uchun ularning biologik xususiyatlari hamda tug‘ilganidan keyingi rivojlanish bosqichlarida organlarning o‘zgarib borish xususiyatlarini o‘rganish ulardan ratsional foydalanish, xususan reproduktiv organlarda yuzaga keladigan turli xil patologiyalarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

M.N.Babayevning tadqiqotlari natijasida 8 oylik qo‘zilar tuxumdonidagi ovulyatsiya jarayoni birmuncha mayda follikulalarida kuzatilishi, bu esa homilaning sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi aniqlangan [1].

Mualliflarning fikricha, qo‘zilarni ushbu yoshda qochirish tavsiya etilmaydi. Qorako‘l qo‘ylarda fiziologik jinsiy yetilish 18 oylikda yuz berib, ana shu yoshda ularni qochirish yuqori samara beradi, ya‘ni homila normal shakllanadi va o‘sadi. Shuning uchun muallif qorako‘l qo‘ylarni aynan fiziologik jinsiy voyaga yetgan bosqichda nasl olish uchun urug‘lantirishni tavsiya qiladi.

I.I.Nekrasova mushuklarning ayrim siydik ayirish va ko‘payish organlarini postnatal ontogenezdagi morfometrik xususiyatlari o‘rganilgan bo‘lib, siydik pufagi va siydik yo‘lining ko‘rsatkichlari erkak hayvonlarda urg‘ochilarga nisbatan yuqori bo‘lishi aniqlangan [5]. O‘ng va chap siydik yo‘lining uzunligini barcha o‘rganilgan yoshlarda o‘shishi kuzatilib, eng yuqori o‘shish darajasi hayvonlar postnatal rivojlanishining dastlabki bir oyligida ro‘y berishi, o‘ng siydik yo‘li chap siydik yo‘liga nisbatan biroz uzun bo‘lishi qayd etiladi.

Turli fiziologik davrlarda urg‘ochi hayvonlar reproduktiv organlarining tuzilishi, topografiyasi va funksional xususiyatlarini bilish ularning normal holatini aniqlash, sun‘iy urug‘lantirish, ginekologik tekshiruv o‘tkazish, akusherlik va ginekologik yordamga tashxis qo‘yish, terapiyani to‘g‘ri qo‘llash shuningdek seleksiya va naslchilik ishlarida urg‘ochi qo‘ylarda bachadonning morfologik morfologik tadqiqotlar natijasida 4 oylikkacha bachadonning intensiv o‘shishi qayd etilganligi aniqlangan. Bachadon alohida qismlarining o‘shishi notekis sodir bo‘ladi. Shoxlar uzunligi, keyin tanasi va bachadon bo‘yni tezroq o‘sadi. 4 oylik yoshda yorqin ayollarda bachadon devorining tuzilishi tananing, bo‘yinning va shoxlar shakllanishining to‘liqligini ko‘rsatadi va 6 oylik qo‘ylarda bachadon bezlarining ko‘pligi va shoxlanishi, ularning bo‘shlig‘ida sir mavjudligi qayd etilgan. Bachadon shoxlarining shilliq qavatida karunkullar to‘rt qator bo‘lib, 4 oyligida shakllanishni tugatadi, 6 oylik qo‘ylarda esa qon tomirlarining zich tarmog‘i va kuch bilan o‘tadi. Mushaklarning dumaloq va bo‘ylama qatlamlarining yaxshi rivojlangan tomir qatlami ham qayd etilgan. Yangi tug‘ilgan chaqaloqlarda bachadon shilliq qavati va bachadon bo‘yni sitoplazmasida glikogen, neytral va kislotali sulfatlangan glikoproteinlar oz miqdorda aniqlanadi, 4 oylikdan boshlab ularning tarkibi, ayniqsa bachadon bo‘ynida ortadi. 4 oydan boshlab bachadon bo‘yni miyositlari umumiy oqsilning muhim miqdorini o‘z ichiga olganini ta’kidlaganlar.

Yu.M. Malofeyev, Ye.K. Tokayevlarning ma’lumotlariga ko‘ra, qo‘ylarning tug‘ishdan keyingi davrida bachadon devorida jadal involyutiv o‘zgarishlar ro‘y berib, u keyingi homiladorlikka tezroq tayyorlanishga yo‘naltirilgan. Hayvon tuqqanidan keyingi 30-sutkada jinsiy organlarining to‘liq qayta tiklanishi, lekin bachadon 10-15% dastlabki holatiga qaytmasligi kuzatiladi [4].

Yu.E. Skladneva va boshqalar tomonidan go‘shxo‘r uy hayvonlari siydik ayirish va ko‘payish organlarining limfa tizimini o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganilgan bo‘lib,

xususan siydik pufagining limfa tomirlarini funktsional - tuzilmaviy birligi aniqlangan. Mualliflar tomonidan it va mushuklar siydik pufagining limfa tomirlari, regionar limfa tugunlarini hayvon turiga hamda yoshiga ko'ra tafovut qilishi aniqlangan [6]. Mualliflarning aniqlashicha, siydik pufagi limfa kapillyarlari devorida bazal membrana bo'lmasdan, bir qavatli endotelial hujayralar mavjud, siydik pufagining limfa postkapillyarlari devori morfologik jihatdan limfa kapillyarlari devori bilan o'xshash bo'ladi. Shuning bilan birgalikda, limfa postkapillyarlari to'g'ri yo'nalishli katta yo'li, klapanlarining borligi bilan limfa kapillyarlaridan farq qilishi ta'kidlanadi.

Tekshirish usuli va materiallari. Tadqiqot ishlari Surxondaryo viloyatining Boysun tumanidagi hisori zotli qo'ylarning urg'ochilik jinsiy ko'payish organlari ustida olib berildi. Ilmiy tekshirishlar uchun postnatal ontogeneznining 1, 3, 6, 12, oylik bosqichlaridagi hayvonlar tuxumdon, tuxum yo'li va bachadonlari olindi. Urg'ochilik ko'payish organlarining morfometrik ko'rsatkichlarini aniqlashda N.P.Chirvinskiy tomonidan qo'llanilgan hamda joriy qilingan umummorfologik usulardan foydalanildi. Tadqiqot ishlari Surxondaryo viloyati Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti Zootekhnologiya, veterinariya va ipakchilik kafedrasida ilmiy laboratoriyasida bajarildi.

Matematik-statistik tahlil Student va Fisher mezonlari yordamida kompyuterning Microsoft Excel elektron jadvalida bajarildi.

Olingan natijalar va uning muhokamasi. Ilmiy tekshirishlar natijasida Hisori zotli qo'ylar urg'ochilik jinsiy organlarining (tuxumdon, tuxum yo'li va bachadonlarini) chiziqli o'lchamlari va absolyut og'irliklari postnatal taraqqiyotning turli fiziologik bosqichlarida anatomotopografik holati, hamda hayvonlarning tabiiy yashash sharoitiga ko'ra o'ziga xos o'zgarish dinamikasini namoyon qilishi kuzatildi.

Hisori qo'ylar chap tuxumdonning uzunligi hayvonlar postnatal ontogeneznining 1 oylikda 0,79 sm ga teng bo'lib, rivojlanishning keyingi 3 oylik bosqichida 0,96 sm gacha shu - davr mobaynida o'sish koeffitsienti 1,21 martagacha oshadi. Chap tuxumdonning ushbu ko'rsatkichi 6 oylikda 1,41 sm ni, 12 oylik bosqichida 1.45 sm ni tashkil qilib, chap tuxumdon uzunligining absolyut ko'rsatkichini o'sish koeffitsiyenti hayvonlar postnatal rivojlanishining 1 oylikdan 12 oyligiga qadar bo'lgan davr ichida 1,83 martaga teng bo'ldi.

Chap tuxumdon qalinligining ko'rsatkichi hisori zotli qo'ylar postnatal ontogeneznining 1 oyligida 0,31 sm, 3 oylik davrida bu ko'rsatkich 0,37 sm ga yetishi, Keyingi 6 oylikda bu jarayonni bosqichli tarzda kechishi (0,38 sm), 12 oylikda boshqa yoshdagilarga qaraganda eng yuqori 0,41 sm ga yetishi qayd etildi. Chap tuxumdon qalinligining o'sish koeffitsiyenti qo'ylar postnatal rivojlanishining 1 oylikdan 12 oyligiga qadar bo'lgan davr mobaynida 1.32 marta tashkil etdi.

Qo‘ylar chap tuxumdoni og‘irligining absolyut ko‘rsatkichi hisori zotli qo‘ylar postnatal ontogenezning 1 oyligida 8,1 g. 3 oylik davrida bu ko‘rsatkich 9,10 g ga yetishi. Keyingi 6 oylikda bu jarayonni bosqichli tarzda kechishi (10,9 g), 12 oylikda boshqa yoshdagilarga qaraganda eng yuqori (12,38 g) darajaga yetishi qayd etildi. Chap tuxumdoni og‘irligining absolyut ko‘rsatkichi o‘sinh koeffitsiyenti qo‘ylar postnatal rivojlanishining 1 oylikdan 12 oyligiga qadar bo‘lgan davr mobaynida 1,52 marta tashkil etdi.

Hisori qo‘ylar o‘ng tuxumdoni uzunligi hayvonlar postnatal ontogenezining 1 oyligida 0,76 sm ga teng bo‘lib, rivojlanishning keyingi 3 oylik bosqichida 0,90 sm gacha, shu davr mobaynida o‘sinh koeffitsiyenti 1,28 martagacha oshadi. 6 oylik

Tuxum yo‘li chiziqli morfometrik o‘lchamlari olish jarayoni

bosqichida 1,39 sm ni tashkil qilib, 12 oylik bosqichida 1,43 sm ni tashkil qilib, chap tuxumdon uzunligining absolyut ko‘rsatkichini o‘sinh koeffitsiyenti hayvonlar postnatal rivojlanishining 3 oylikdan 12 oyligiga qadar bo‘lgan davr ichida 1,88 martaga teng bo‘ldi.

Hisori qo‘ylarni o‘ng tuxumdonni qalinligi hayvonlar postnatal ontogenezining 1 oylikda 0,30 sm ga teng bo‘lib, rivojlanishning keyingi 3 oylik bosqichida 0,34 sm gacha shu davr mobaynida o‘sinh koeffitsiyenti 1,13 martagacha oshadi. 6 oylik bosqichida 0,36 sm ni tashkil qilib, 12 oylik bosqichida 0,39 sm ni tashkil qilib, chap tuxumdon uzunligining absolyut ko‘rsatkichi o‘sinh koeffitsiyenti hayvonlar postnatal rivojlanishining 3 oylikdan 12 oyligiga qadar bo‘lgan davr ichida 1,3 martaga teng bo‘ldi.

O‘ng tuxumdonni og‘irligining absolyut ko‘rsatkichi hisori zotli qo‘ylar postnatal ontogenezining 1 oylik davrida 8,0 g dan 3 oyliklarda bu jarayonni bosqichli tarzda kechishi 8,98 g, 6 oylikda esa 10,31 g, 12 oylikda yana 11,86 g, qayd etildi. O‘ng tuxumdonning og‘irligi absolyut ko‘rsatkichi o‘sinh koeffitsiyenti qo‘ylar postnatal

rivojlanishining 1 oylikdan 12 oyligiga qadar bo'lgan davr mobaynida 1,48 marta tashkil etdi.

Xulosa

Histori zotli qo'ylar chap va o'ng tuxumdolarining chiziqli o'lchamlari, hamda og'irligining absolyut va morfo metrik o'zgarishlari 1 oyligidan 3 oyligiga qadar jadal ortishi, keyingi oylarda bosqichli tarzda ko'tarilib borib, yuqori ko'rsatishni namoyon qilishi qayd etilgan. Tuxumdonlarning morfometrik o'zgarishlari hayvonlar taraqqiyotining fiziologik bosqichlarda histori qo'ylarda yuqori bo'lishi kuzatiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Бабаев М.Н. Влияние гормонального препарата СЖК на репродуктивные органы и щитовидные железы каракульских овец в эмбриональном и постнатальном периодах развития. / Ашхабад, 1995. 136 с.

2. Баталин Ю.Е., Косик Е.А. Применение электрофизического воздействия для профилактики родовых и послеродовых болезней, активизации воспроизводительной функции животных // Материалы международного ветеринарного конгресса. ОмГАУ, 2005. –С. 145-147.

3. Епанчинцева О.С., Коваленко А.О. Способы комплексной терапии коров при дисфункциях яичников и матки // Материалы международного ветеринарного конгресса. ОмГАУ, 2005. –С. 214-216.

4. Малофеев Ю.М., Токаев Э.К. Сравнительно-анатомические показатели матки овец и маралух в послеродовом периоде // Материалы международного ветеринарного конгресса. ОмГАУ, 2005. –С. 231-235.

5. Некрасова И.И. Морфометрические показатели некоторых органов мочевыделительной системы кошек. Москва, 2012. –С. 214-217.

6. Складнева Е.Ю. Терапия уролитиаза у домашних плотоядных: научно-методические рекомендации / Черногорск: Издательство ООО «РИЦ», 2011. 19 с.

7. К.Ж. Tangirov Akusherlik va hayvonlarni sun'iy urug'lantirish fanidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari. O'quv qo'llanma. Toshkent. "Fan ziyosi nashriyoti". 2022-yil

8. К.Ж. Tangirov Akusherlik va hayvonlarni sun'iy urug'lantirish. Darslik. Toshkent. "Fan ziyosi nashriyoti". 2023-yil